

κόν, χριστολογικόν νόημα τῆς ἀγωγῆς τὸ δηλούμενον μὲ τὴν εὐαγγελικὴν ῥῆσιν : «Μηδὲ κληθῆτε καθηγηταί· εἰς γὰρ ἡμῶν ἔστιν ὁ καθηγητής, ὁ Χριστός».

Κ. Δ. ΓΕΩΡΓΟΥΛΗΣ

* *

GEORGETTE PAPACOSTOULA. Les conceptions d'Aristote sur la Famille et l'Éducation morale. Thèse présentée a la Faculté des Lettres de l'Université de Genève pour obtenir le grade de docteur en Philosophie. Athènes 1957, p. 191.

Αἱ περὶ τῆς παιδείας γνῶμαι τοῦ Ἀριστοτέλους ἔχουν ἀπασχολήσει πολλοὺς ἐκ τῶν συστηματικῶν μελετητῶν τῆς φιλοσοφίας του. Ἡ κυρία πηγή, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν δυνάμεθα νὰ πληροφορηθῶμεν περὶ αὐτῶν, εἶναι κυρίως τὰ δύο τελευταῖα βιβλία τῶν «Πολιτικῶν» καὶ τμήματά τινα ἐκ τῶν «Νικομαχείων Ἠθικῶν». Ἡ κρατοῦσα ἐντύπωσις εἰς τοὺς κύκλους τῶν φιλολόγων εἶναι ὅτι ὁ Σταγίριτης δὲν μᾶς ἔδωκεν ἕν πλήρες παιδαγωγικὸν σύστημα, ὅπως ὁ Πλάτων. Δὲν ἀνευρίσκωμεν εἰς τὰ συγγράμματά του συζητήσεις περὶ τῆς ἀξίας τῶν διαφόρων μαθημάτων, ὅπως τοῦτο γίνεται εἰς τὴν «Πολιτείαν» καὶ εἰς τοὺς «Νόμους» τοῦ Πλάτωνος. Ἀρκεῖται ὁ Ἀριστοτέλης νὰ προσδιορίσῃ ἀπλῶς ὡς μαθήματα ἀπαραίτητα διὰ τὴν ἀγωγήν, τὰ γράμματα, τὴν μουσικὴν, τὴν γυμναστικὴν καὶ τὴν γραφικὴν, χωρὶς νὰ εἰσέλθῃ εἰς διδακτικῆς φύσεως λεπτομερείας. Ἡ ἔλλειψις αὕτη ἔχει γίνεαι ζωηρῶς αἰσθητὴ καὶ ἔχει παρασύρει πολλοὺς ἐκ τῶν ἐρευνητῶν εἰς κρίσεις ὑποτιμητικὰς ὡς πρὸς τὰς ἀριστοτελικὰς παιδαγωγικὰς διδασκαλίας. Ἐὰν ὅμως ἐμβαθύνωμεν εἰς τοὺς σκοποὺς, οἵτινες ἐπιδιώκονται διὰ τῶν μνημονευθέντων δύο ἀριστοτελικῶν συγγραμμάτων, εἰς τὰ ὁποῖα ἐκτίθενται αἱ περὶ παιδείας γνῶμαί του, θὰ πεισθῶμεν ὅτι αἱ δυσμενεῖς κρίσεις ἐλέγχονται ἀστήρικτοι. Εἰς τὰ δύο τελευταῖα βιβλία τῶν «Πολιτικῶν» ὁ λόγος εἶναι περὶ τῆς ἀρίστης πολιτείας». Ἀκριβῶς δὲ ἕνεκα τούτου ὁ πατὴρ τῶν νεωτέρων ἀριστοτελικῶν ἐρευνῶν W. Jaeger ἐπιμόνως ἔχει ὑποστηρίξει τὴν ἀντίληψιν ὅτι ταῦτα πρέπει νὰ καταταχθοῦν εἰς τὸ ἀρχαιότερον στάδιον τῆς πνευματικῆς ἐξελιξέως τοῦ Σταγίριτου, κατὰ τὸ ὁποῖον διετέλει εἰσέτι ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν διδασκαλιῶν τοῦ Πλάτωνος. Ἀφίνοντες κατὰ μέρος τὸ ὑπὸ τοῦ W. Jaeger τιθέμενον πρόβλημα τῆς χρονολογήσεως τῆς συγγραφῆς τῶν ἐν λόγῳ δύο βιβλίων, ἀρκοῦμεθα νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης εἰς ταῦτα ἐξετάζει τὸ πρόβλημα τῆς παιδείας ἐξ ἐπόψεως καθαρῶς πολιτικῆς. Θέλει νὰ καθορίσῃ τὰ νομοθετικὰ ἐκεῖνα μέτρα, τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ ἔχη ὑπ' ὄψιν του πᾶς νομοθέτης προκειμένου νὰ προβῇ εἰς τὴν κατὰ τὸν ἀριστον τρόπον συγκρότησιν τῆς πολιτείας. Ἐπίσης καὶ εἰς τὰ χωρία τῶν «Ἠθικῶν Νικομαχείων», ὅπου γίνεαι λόγος περὶ παιδείας, τὸ θέμα συζητεῖται ἀπὸ εὐρυτέρας ἠθικῆς σκοπιᾶς. Ὑπὸ μίαν τοιαύτην προοπτικὴν ἢ ἐπισκόπησιν τῶν προβλημάτων τῆς παιδείας πρέπει νὰ λάβῃ γενικώτατον χαρακτήρα. Θὰ περιορισθῇ νὰ καθορίσῃ τὰς γενικωτάτας διατάξεις, αἵτινες ἀφοροῦν εἰς τὸν ἐξ ἠθικῆς καὶ πολιτικῆς ἐπόψεως καθορισμὸν τῶν μέσων τῆς παιδείσεως. Ὁ Ἀριστοτέλης οὐδέποτε χάνει ἀπὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς του τὴν πραγματικότητα. Γνωρίζει καλῶς ὅτι τὰ πράγματα εἰς τὴν συγκεκριμένην των μορφήν ἐμφανίζουσι ἀπέραντον ποικιλίαν. Μία θεώρησις, ἥτις θὰ ἤθελε νὰ παρακολουθῆσθαι αὕτην τὴν ποικιλίαν, θὰ ἔχανε τὴν θεώρησιν τοῦ συνόλου. Διὰ τοῦτο περιορίσθη ὁμιλῶν περὶ παιδείας καὶ εἰς τὰ «Πολιτικά» καὶ εἰς τὰ «Ἠθικὰ Νικομαχεία» νὰ χαράξῃ μόνον τὰς μεγάλας κατευθυντηρίους γραμμάς. Ἠρκέσθη νὰ καθορίσῃ τὰ μέσα τῆς ἀγωγῆς, ὅπως ἡμεῖς λέγομεν σήμερον, καὶ τὴν ἀξίαν των. Δὲν εἰσηλθεν εἰς λεπτομερειακὰ διδακτικὰ ζητήματα. Ἠθέλησε νὰ καθορίσῃ εἰς τὰ «Πολιτικά» τὴν εὐθόνην τοῦ νομοθέτου ὡς πρὸς τὴν πραγμάτωσιν τῆς ἀγωγῆς τῶν ἐλευθέρων, ἄνευ τῆς

ὁποίας δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ καὶ νὰ συντηρηθῇ ἡ πολιτικὴ κοινότης. Ἐκ τῆς ἐπόψεως ταύτης ἐξήτασε τὰ παιδαγωγικὰ προβλήματα τῆς ἐποχῆς του καὶ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἔγκειται ἡ ἀξία τῶν ἐρευνῶν του. Εἶναι εἰς τὴν συνείδησίν του λίαν αἰσθητὴ ἡ ἐπελθοῦσα κατὰ τοὺς χρόνους του μεταλλαγὴ τῶν ὄρων τῆς ζωῆς. Καὶ διὰ τοῦτο προβαίνει εἰς νέαν θεώρησιν τοῦ ὄλου προβλήματος. Ὡθεὶ εἰς τὸ προσκῆνιον τῆς ἐρεύνης του τὴν σημασίαν τῆς ἀρετῆς τῆς φιλας ἔναντι τῆς πλατωνικῆς ἀρετῆς τῆς δικαιοσύνης. Εἰσάγει τὴν ἔννοιαν τῆς «σχολῆς» ὡς τρόπου ἐξυψωμένης ζωῆς, ἀπαραιτήτου διὰ τὴν «θεωρίαν», καὶ ἐν γένει παρουσιάζει ἐντελῶς νέαν θεώρησιν τῶν προβλημάτων, ἥτις εἶναι καὶ λίαν διαφέρουσα ἀπὸ τῆς ἐπόψεως τῆς συγκρίσεώς της καὶ πρὸς τὰς παιδαγωγικὰς τάσεις τῆς ἐποχῆς μας.

Μὲ εὐχαρίστησιν βλέπει ὁ μελετῶν τὴν ἐργασίαν, τὴν ὁποίαν μᾶς παρουσιάζει ἡ Γ. Παπακωστούλα, ὅτι ἡ μεγάλη σπουδαιότης καὶ ἡ πρωτοτυπία τῶν ἀριστοτελικῶν παιδαγωγικῶν ἀντιλήψεων ἔτυχε παρ' αὐτῆς τῆς δεούσης προσοχῆς καὶ ἐκτιμήσεως. Ἡ διατριβὴ τῆς ἔρχεται νὰ συμπληρώσῃ ἐν αἰσθητὸν κενόν. Ἡ ἀριστοτελικὴ ἔρευνα δὲν εἶχεν ἐξετάσει τὰς παιδαγωγικὰς ἀντιλήψεις τοῦ Ἀριστοτέλους ἐν ἀντιβολῇ πρὸς τὴν κρατοῦσαν κατὰ τὴν ἐποχὴν του παιδαγωγικὴν κατάστασιν καὶ ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς τάσεις τῆς συγχρόνου μας παιδαγωγικῆς ἐρεύνης. Ἡ πραγματεία τῆς Γ. Παπακωστούλα προσφέρει ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου σημαντικωτάτην συμβολήν. Ὅχι μόνον τοποθετεῖ ὅπως πρέπει εἰς τὰ πλαίσια τῆς παιδαγωγικῆς κινήσεως τοῦ τετάρτου π. Χ. αἰῶνος τὴν ἀριστοτελικὴν παιδαγωγικὴν, ἀλλὰ καὶ ἐπαναφέρει εἰς τὴν ἐπικαιρότητα ὠρισμένας διδασκαλίας τοῦ Σταγίριου καὶ καθιστᾷ αὐτὰς λίαν γονίμους διὰ τὴν σύγχρονον παιδαγωγικὴν κίνησιν.

Ἡ ὅλη διατριβὴ συναπαρτίζεται ἐκ τριῶν μερῶν. Εἰς τὸ πρῶτον ἐξετάζονται αἱ περὶ τῆς οἰκογενείας ἀντιλήψεις τοῦ Ἀριστοτέλους, εἰς δὲ τὸ δεῦτερον αἱ συστηματικαὶ ὑποδείξεις, ἃς παρέχει ἐν σχέσει μὲ τὴν ἠθικὴν μόρφωσιν καὶ μὲ τὰ πραγματοποιοῦντα αὐτὴν μέσα. Εἰς τὸ πρῶτον κεφάλαιον τοῦ δευτέρου μέρους ἐκτίθεται κατ' ἀρχὰς ποῖον ἦτο τὸ παιδευτικὸν κλίμα εἰς τὰς Ἀθήνας κατὰ τὸν πέμπτον καὶ τὸν τέταρτον π. Χ. αἰῶνα. Γίνεται λόγος περὶ τῆς παιδαγωγικῆς δραστηριότητος τῶν Σοφιστῶν καὶ τοῦ Σωκράτους κατὰ τὸ δεῦτερον ἡμισυ τοῦ πέμπτου αἰῶνος καὶ τοῦ Ἰσοκράτους κατὰ τὸν τέταρτον. Καταδεικνύεται δὲ ὅτι ἡ μετὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον ἐπελθοῦσα μεταβολὴ τῶν ὄρων τῆς δημοσίας καὶ ἰδιωτικῆς ζωῆς κατέστησεν αἰσθητὴν τὴν ὑπαρξίν ἐκπαιδευτικῆς κρίσεως, ἥτις ἐπέβαλλε πλέον τὴν ἀναπροσαρμογὴν τῆς παιδείας πρὸς τὴν νέαν πολιτικὴν καὶ κοινωνικὴν κατάστασιν. Πρὸ ἐνὸς τόσον σοβαροῦ προβλήματος δὲν ἔμειναν ἀδιάφοροι οὔτε ὁ Πλάτων οὔτε ὁ Ἀριστοτέλης.

Εἰς τὸ δεῦτερον κεφάλαιον ἐξετάζονται ἡ πόλις, ἡ οἰκογένεια καὶ τὸ σχολεῖον ὡς παράγοντες τῆς ἀγωγῆς κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Μετὰ διεξοδικότητος διερευνᾶται καὶ ἡ κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη ἀξία τῶν μαθημάτων τῆς μουσικῆς, τῆς γυμναστικῆς καὶ τῆς «γραφικῆς», δηλ. τοῦ σχεδίου, ὅπως λέγομεν σήμερον. Ἡ Γ. Παπακωστούλα σημειώνει ὅτι ἐπρόκειτο περὶ μαθήματος, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀρχίσει νὰ εἰσάγεται εἰς τὰ σχολεῖα ἀπὸ τῶν πρώτων δεκαετηρίδων τοῦ τετάρτου αἰῶνος. Ὑπογραμμίζει προσέτι καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους εἰς τὸ μάθημα τοῦτο ἀποδιδομένην ἠθοπλαστικὴν σπουδαιότητα. Κατὰ τὸν Σταγίριτον «σημεῖα μᾶλλον τὰ γινόμενα σχήματα καὶ χρώματα τῶν ἡθῶν» 1340 a 31. Διὰ τοῦτο εἰς τοὺς νέους πρέπει, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη, νὰ προσφέρονται εἰκόνας ἔχουσαι ἰδεαλιστικὸν χαρακτήρα, ὅπως τὰ ζωγραφήματα τοῦ Πολυγνώτου, καὶ οὐχὶ αἱ ρεαλιστικαὶ ζωγραφαὶ τοῦ Παύσανος: «δεῖ μὴ τὰ τοῦ Ἰαύσανος θεωρεῖν τοὺς νέους ἀλλὰ τὰ Πολυγνώτου» αὐτ.

Εἰς τὸ πρῶτον κεφάλαιον τοῦ δευτέρου μέρους ἐκτίθενται αἱ γνῶμαι τοῦ Ἀριστοτέλους αἱ σχετικαὶ μὲ τὸ ζήτημα τῶν φυσικῶν προδιαθέσεων ὡς πρὸς τὴν ἐπίδρασιν, ἣν ἀσκοῦν ἐπὶ τῆς ἀγωγῆς. Ἐκτίθενται αἱ σχετικαὶ γνῶμαι τῶν Σοφιστῶν, τοῦ Ἰσοκράτους, τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους. Ἐξαιρέται ἡ μεταξὺ τῶν ἐννοιῶν

της φύσεως και του νόμου αντίθεσις, ήτις άποτελεί και τó έπίμαχον θέμα μεταξύ Πλάτωνος και Άριστοτέλους άφ' ένός και τών Σοφιστών άφ' έτέρου. Η θέσις, ήν ύποστηρίζει ó Ίσοκράτης, είναι ή ύπερέξασις της άξιας της «δόξης» έναντι της «έπιστήμης», έν άντιθέσει πρós τόν Πλάτωνα, και ή έκτίμησις της άξιας της «φύσεως» ώς παράγοντος της άγωγής, έν άντιθέσει πρós τούς Σοφιστάς, οΐτινες έξίμουνον την άξίαν της διδαχής.

Τών τριών τελευταίων κεφαλαίων τó θέμα είναι ή σημασία, ήν κατά τόν Σταγυρίτην έχουν διά την άγωγήν ή άσκησις, ή ήδονή και ή κατ' έλευθερίαν έκλογή του πρακτέου, ή «προαίρεσις», όπως την όνομάζει ó Άριστοτέλης. Έξ ήθικης έπόψεως ώς την πλέον έξυφωμένην ένεργητικότητα της άνθρωπίνης προσωπικότητος έκτιμᾷ ó Άριστοτέλης την θεωρίαν. Αύτη ίσταται ύπεράνω και της φρονήσεως και της ήθικης άρετής. Είναι ένεργητικότης πραγματουμένη διά της καθαρᾶς σκέψεως, διά της ένεργείας του νοῦ. Δι' αύτης κάπως προσεγγίζει ó άνθρωπος πρós τó θεόν.

Είς τó τέλος της πραγματείας συνοψίζονται τά έκ της όλης έρεύνης προκύπτοντα συμπεράσματα. Ο Άριστοτέλης, λέγει ή Γ. Παπακωστούλα, λαμβάνει μεσάζουσαν θέσιν μεταξύ τών άξιώσεων του Κράτους νά ρυθμίση έξ όλοκλήρου την παιδείαν και του δικαιώματος της οικογενείας νά άνανθρέψη έλευθέρως τά τέκνα της. Έκπρόσωπος της πρώτης τάσεως ήτο κατά την άρχαιότητα ή Σπάρτη, της δευτέρας αί Άθήναι. Ο Πλάτων προτείμα τó σπαρτιατικόν Ιδεώδες, ó Άριστοτέλης δέχεται μέν κοινήν της παιδείας ρύθμισιν και έπίβλεψιν ύπό του Κράτους, δίδει όμως περισσότερα δικαιώματα εις την οικογένειαν. Συμβιβάζει ούτω ó Άριστοτέλης τά αλήτατα της παλαιᾶς παιδείας μέ τās έκ της μεταλλαγής τών καιρῶν προκυψάσας άνάγκας. Ίσταται, κατά την Γ. Παπακωστούλα, ó Άριστοτέλης, άπομακρυνόμενος από τó άυστηρόν πνεῦμα του Πλάτωνος, πλησιέστερον πρós την παιδικήν ψυχολογίαν. Λαμβάνει περισσότερον ύπ' όψει την σημασίαν, ήν έχει διά την άγωγήν ή «ήδονή», ó συναισθηματικός, όπως ήμείς λέγομεν σήμεραν, παράγων.

Ός πρós την διαρρύθμισιν του προγράμματος τών μαθημάτων τάσσεται πολέμιος ó Άριστοτέλης πάσης έξειδικέυσεως. Έγκρίνει ώς διδακτέα μαθήματα, διά την μόρφωσιν του νοῦ την γραφήν και άνάγνωσιν, διά την συναισθηματικήν άγωγήν την μουσικήν, και διά την σωματικήν άγωγήν την γυμναστικήν. Φαίνεται προοδευτικός ώς πρós την εισαγωγήν του μαθήματος της «γραφικῆς» και ώς πρós την μεταρρύθμισιν του γυμναστικού προγράμματος έπί τῇ βάσει τών άρχῶν της εύρυθμίας και της ύγιεινῆς. Άκολουθῶν τó πολιτικόν πνεῦμα της έποχής του άποκλείει από τó πρόγραμμα οίονδῆποτε στοιχείον έπαγγελματικῆς εκπαιδευσεως, έφ' όσον τó θέμα του είναι ή παιδεία τών έλευθέρων. Τó τέρμα, τó όποιον προτίθεται, κατά τόν Άριστοτέλη, νά πραγματοποιήση ή άγωγή, είναι ή εϋδαιμονία της πόλεως. Η εϋδαιμονία όμως αύτη δέν είναι δυνατόν νά πραγματοποιηθῆ είμη μέ την ταυτόχρονον εϋδαιμονίαν όλων τών πολιτῶν. Η εϋδαιμονία της πόλεως είναι κοινόν αγαθόν δι' όλους τούς πολίτας. Όπως έλέχθη άνωτέρω, ή ύψιστη εϋδαιμονία, τó μέγιστον αγαθόν δι' έκαστον πολίτην είναι ή «θεωρία», ή καθαρᾶ θεωρητική ένεργητικότης της σκέψεως. Δέν παραβλέπει ó Άριστοτέλης την συμβολήν, ήν παρέχει διά την πραγμάτωσιν της έν λόγω εϋδαιμονίας και ή εϋημερία. Τονίζει όμως ότι μεταξύ εϋδαιμονίας και άρετής ύφίσταται πλήρης παραλληλισμός. Μόνον ή ένάρτετος ζωή είναι όρθόν νά χαρακτηρίζεται ώς εϋδαίμων βίος.

Ός πρós τά μέσα, δι' όνα άγεται πρós την άρετήν ó άνθρωπος, φρονεί ó Άριστοτέλης ότι άπαραίτητος προϋπόθεσις είναι ή άσκησις και ή χρήσις. Δι' αύτῶν πραγματουται σταθερά διαμόρφωσις της ψυχῆς, «ξίς» ασφαλίζουσα την κατοχήν τών άρετῶν.

Περαιτέρω έπακολουθεῖ άνάπτυξις τών σχετικῶν μέ την άριστοτελικήν περί της άρετής ώς μεσότητος έκδοχήν άριστοτελικῶν δοξασιῶν, διασαφηνίζεται ή μεταξύ τών ήθικῶν και διανοητικῶν άρετῶν διάκρισις και έπισημαίνεται ή εις τās άρετάς της δικαιοσύνης και φιλάς άποδιδόμενη ύπό του Σταγυρίτου σημασία.

Προβαίνουσα ή συγγραφεύς εις σύγκρισιν τής άριστοτελικής παιδαγωγικής πρὸς τήν παιδαγωγικήν τοῦ Πλάτωνος, τῶν Σοφιστῶν καί τοῦ Ἰσοκράτους ἀποφαίνεται (σελ. 166) ὅτι αὕτη θεμελιούται ἐπὶ τής ἕξεως, τής ἀσκήσεως καί τής χρήσεως καί γενικῶς ἐπὶ τής ἐμπειρίας, ἐπιδιώκουσα τήν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀτόμου ἐντὸς τοῦ κύκλου τής οἰκογενείας. Χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῶν παιδαγωγικῶν τοῦ Ἀριστοτέλους δοξασίῶν εἶναι κατὰ τήν Γ. Παπακωστούλα «ἐπίσης ή σημασία, ήν ἀποδίδει εις τὸν συναισθηματικὸν παράγοντα, «τὴν ἡδονήν». Ἡ ἀριστοτελική παιδαγωγική καί ἠθική, κατὰ τήν Γ. Παπακωστούλα, ἔχει ἐμπειρικὴν βάσιν. Εἶναι «παιδαγωγική καί ἠθική καὶ ἡθική τῆς βεβιωμένης ἐμπειρίας καὶ τῆς ἐφαρμογῆς». Τὰ χαρακτηριστικά ταῦτα ἄγουν, κατὰ τήν συγγραφέα, τήν ἀριστοτελικήν παιδαγωγικήν εἰς στενήν προσέγγισιν πρὸς τὸ σύγχρονον «*école active moderne*».

Ἡ προσέγγισις δὲ τῆς παιδαγωγικῆς τοῦ Σταγίριτου πρὸς τὰς σήμερον κρατούσας νεωτερικὰς εἰς τὸ πεδίον τῆς ἀγωγῆς τάσεις ἀποδεικνύεται περισσότερον ἐμφανῶς, ὅταν μελετήσωμεν τὰς ἀριστοτελικὰς περὶ ἡδονῆς ὡς παράγοντος τῆς ἀγωγῆς ἀντιλήψεις. Κατὰ τήν Γ. Παπακωστούλα, ἔάν ἐπαρκῶς ἐμβαθύνωμεν εἰς τήν ἔννοιαν, ὅφ' ἦν θεωρεῖ τήν ἡδονήν ἐν σχέσει μὲ τὸ φαινόμενον τῆς ἀγωγῆς ὁ Ἀριστοτέλης, θὰ φθάσωμεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἡδονὴ ταυτίζεται μὲ τήν σύγχρονον παιδαγωγικὴν ἔννοιαν τοῦ διαφέροντος (*intéret*). «Παραβάλλοντες τὰς δύο ταύτας ἔννοιαι», γράφει ἡ συγγραφεύς, ἐν σελ. 170, «πιστοποιοῦμεν τήν ὁμοιότητά των. Διάφορος εἶναι μόνον ἡ ὀρολογία. Κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη ἡ ἡδονὴ αὐξάνει τὴν ἐνεργητικότητα τοῦ ὑποκειμένου καί τὴν τελειοποιεῖ. Κατὰ τήν νεωτέραν ψυχολογίαν: Τὸ διαφέρον εἶναι ἡ θεμελιώδης ἀρχὴ τῆς διανοητικῆς ἐνεργητικότητος». Αἱ ἀντιλήψεις τοῦ Ἀριστοτέλους, προσθέτει ἡ συγγραφεύς, ὡς πρὸς τὴν διαφοροποίησιν τῶν ἡδονῶν—διαφερόντων «μᾶς πείθουν ὅτι ἡ μοντέρνα ψυχολογία δὲν ἔχει ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου οὐδὲν προσθήσει. Ἡ προσιδιάζουσα εἰς κάθε εἶδος ἐνεργητικότητος ἡδονὴ ἐπιφέρει ἐπαύξησιν εἰς αὐτήν: οἱ μὲθ' ἡδονῆς ἐνεργοῦντες μᾶλλον ἔκαστα κρῖνουσι καὶ ἐξακριβοῦσιν. Ἡ δυναμικὴ ἄποψις τῆς συμπεριφορᾶς εἶναι τὸ διαφέρον, μᾶς βεβαιώνουν οἱ ψυχολόγοι».

Συγκρίνουσα ἐν τέλει ἡ συγγραφεύς τήν ἀριστοτελικήν πρὸς τήν πλατωνικήν παιδαγωγικήν εὐρίσκει αὐτήν προοδευτικώτεραν εἰς τρία σημεῖα. 1ον Ὁ Ἀριστοτέλης ἀποδίδει μεγαλυτέραν σημασίαν εἰς τὴν ἐκ τῆς οἰκογενείας ἀπορρέουσαν παιδαγωγικήν ἐπίδρασιν. 2ον Ἀποδίδει τὴν πρέπουσαν σημασίαν εἰς τὸν συναισθηματικὸν παράγοντα, εἰς τὸ διαφέρον, ὅπως λέγει ἡ νεωτέρα παιδαγωγική. 3ον Ἡ περὶ ἀρετῆς ὡς μεσότητος θεωρία του ἀποτελεῖ μετὰβασιν ἀπὸ τὸ ὁμαδικὸν πολιτειακὸν ἰδεῶδες πρὸς τὸ ἰδεῶδες τῆς προσωπικότητος, τὸ ὁποῖον θὰ θριαμβεύσῃ ἔπειτα μὲ τὸν Χριστιανισμόν.

Ἄρκει, νομίζομεν, ἡ παρασχεθεῖσα βραχυτάτη ἐπισκόπησις τῆς διατριβῆς τῆς Γ. Παπακωστούλα, διὰ νὰ καταδείξῃ ὅτι ἡ ἔρευνά της ὑπῆρξε λίαν καρποφόρος. Δι' αὐτῆς ἔγινε φανερόν ὅτι αἱ γνώμαι, τὰς ὁποίας ἐκληροδότησαν εἰς τὴν ἀνθρωπότητα οἱ μεγάλοι τῆς ἀρχαιότητος κλασσικοί, παραμένουν εἰς τὸ διαρκὲς «μοντέρναι».

Κ. Δ. ΓΕΩΡΓΟΥΛΗΣ

***

BASILE D. HARONIS, Professeur au Lycée de Garçons de Kavala (Grèce). **Étude comparée de l'enseignement secondaire en Grèce et en France (Organisation, Programmes et Méthodes d'enseignement)**. Mémoire présenté à l'École Pratique de Psychologie et de Pédagogie de Lyon (Institut d'Université) en vue du «Diplôme d'Études Psychologiques et Pédagogiques» de l'Université de Lyon 1960, p. 274.

*Ἀξίζει νὰ χαιρετισθῇ μὲ χαρὰν ἡ ἔκδοσις τῆς εἰς τὸ ἐν Λυὸν Πανεπιστήμιον ὑποβληθείσης διατριβῆς τοῦ ἑλληνος καθηγητοῦ Βασ. Χαρώνη. Εἶναι τὸ πρῶτον ἐπιστη-